

REZULTATI RAZISKOVANJA O UPORABNIKIH VISOKOŠOLSKE BIBLIOTEKE

(Teoretične osnove raziskovanja o uporabnikih)

Jože Urbanija, Visoka šola za organizacijo dela, Kranj

UDK 027.7:378.665.01-052 (497.12 Kranj)

URBANIJ Jože: Rezultati raziskovanja o uporabnikih visokošolske biblioteke. (Teoretične osnove raziskovanja o uporabnikih. Knjižnica, Ljubljana, 29(1985)1, str. 40—58.

Avtor najprej na splošno govori o teoretičnih osnovah raziskovanja o uporabnikih, nato pa o rezultatih raziskave, ki jo je opravil pri študentih Visoke šole za organizacijo dela v Kranju. Avtor je raziskoval tri skupine vprašanj. Prva zajema: razmerje med starostjo študentov in med uporabo dodatne študijske literature, razmerje med študenti po letnikih in med uporabo dodatne študijske literature, razmerje med predizobrazbo in med vrstno iskane literature, razmerje med nadaljevanjem študija in med lastno literaturo, razmerje med višino mesečnih prejemkov in med lastno strokovno literaturo. Druga skupina zajema tale vprašanja: pomoč pri iskanju literature, uporaba abecedno-imskega kataloga, uporaba stvarnega kataloga, uporaba bibliografij. V tretjem primeru je avtor raziskal razmerje med oddaljenostjo od knjižnice in med izposajo. Na koncu dodaja še sklepne misli o rezultatih svoje raziskave.

UDC 027.7:378.665.01-052 (497.12 Kranj)

URBANIJ Jože: Results of the Research on the University Library Users. (Theoretical Basis of the Research on Library Users.) Knjižnica, Ljubljana, 29(1985)1, str. 40—58.

As first author defines theoretical basis of the research on users and describes the results. The analysis was carried out on the Faculty for labour organization in Kranj. It included three groups of questions. The first group was to determine the use of additional literature and whether it depends upon the age of students, their former education, the class they attend, and the effect of their monthly incomes on the number of books borrowed from the library and number of their own professional literature. The second group was formed to discover whether the students use any help from librarians while searching for the literature, whether they use author or subject catalogue and bibliographies. The third group of questions tried to present the relationship between the number of borrowed books and the distance between library and students' residences. Results of the research are subsumed in the conclusion.

Cilj tega prispevka je prikazati rezultate raziskovanja o uporabnikih — študentih Visoke šole za organizacijo dela v Kranju. To raziskovanje je zaradi lažje razumljivosti potrebno osvetliti z nekoliko širšim teoretično-sistematičnim uvodom, ki naj bi v celotni

sferi raziskovanja o uporabnikih temu empiričnemu ugotavljanju karakteristik uporabnikov določil mesto in smisel.

Sistematika je določitev in analiza elementov, ki neki sistem sestavljajo. Ta analiza pa mora vsebovati tudi predstavitev in določitev vloge med elementi. Torej ni le statistično odslikanje neke situacije, marveč tudi poskus prikazati dinamiko njihovega komuniciranja.

Vsak sistem ima neko središče oziroma izhodišče, ki je lahko stvarno ali pa le fiktivno. Omogoča nam vrednostno, logično, lokacijsko, časovno ali kakšno drugačno razporeditev elementov, pač odvisno od cilja, ki smo si ga z raziskovanjem zastavili.

Kaj je središče bibliotekarstva kot sistema. Temeljna situacija knjižnično-informacijsko-dokumentacijske dejavnosti je že od njenih začetkov, povezanih s prvimi uspelimi realizacijami transtemporalnega prenosa informacij, enaka: osebe, ki informacije (znanje) producirajo; druge osebe, ki jih danes imenujemo uporabnike knjižnic in informacijskih ustanov in ki te informacije rabijo; tretji pa stojijo med prvimi in drugimi in si prizadevajo čimbolj učinkovito te informacije posredovati. Iz te sheme je jasno vidno, da bi moral biti cilj sistema uporabnik in prav zaradi tega tudi srednja točka celotnega sistema. Toda ni tako. Še danes velja že pred drugo svetovno vojno sprejeta definicija dokumentacijsko-informacijske (mislim, da smemo sem všeti tudi knjižnično dejavnost) dejavnosti: njen cilj je zbiranje, urejanje in posredovanje dokumentov. Tako to dejavnost definira tudi slovenski zakon o knjižničarstvu iz leta 1982.

Ta miselnost postavlja v središče dejavnosti dokument, gradivo, informacije. Ni naš namen ugotavljati vzroke za to, čeprav bi bilo to zelo zanimivo. Naj mimogrede navedem samo nekaj: dragocenost bibliotečnih enot v starem, srednjem in tudi v novem veku (rokopisi, dragoceni kodeksi) so nedvomno na to močno vplivali. Stoletja trajajočo skrbno budnost nad temi bibliotečnimi dragocenostmi je še kako čutiti tudi danes, ko je knjiga in tiskana beseda bolj ali manj postala potrošno blago. Pravzaprav nimamo kaj očitati vestnim ohranjevalcem in varuhom knjižnega blaga v knjižnicah. Dokument — knjiga, časnik, časopis itd. — je in ostane (kot materializiran prikaz človekove misli) vrednota. Toda, če primerjamo knjigo in človeka? Kaj oziroma kdo nam pomeni več? Človek.

¹ WERSIG G.: Zur Systematik der Benutzerforschung. — Nach. Dok. 24 (1973) 1. Str. 11.

² Ibid. str. 12.

Torej bi morali tudi v središče definicije knjižničnih, informacijskih dejavnosti postaviti človeka.

Dejansko v 20. stoletju vedno bolj poudarjamo zahtevo, da središče bibliotечne dejavnosti postane uporabnik. Zanimiva ilustracija k temu je izjava ameriškega bibliotekarja Putnama na kongresu ameriških bibliotekarjev 1912. leta. Ta pravi, da je naloga bibliotekarja, »da knjigo prinese bralcu in da bralca privede h knjigi«. Bibliotekarji so se sicer v praksi morali neprestano ukvarjati z uporabnikom knjižnic, vendar pa je res, da se sistematično in znanstveno raziskovanje o uporabnikih ni pojavilo znotraj področja bibliotekarstva, informatike ali dokumentalistike, ampak so se ga najprej lotili znanstveniki drugih disciplin, predvsem sociologi in socialni psihologi.¹ Raziskovanje, ki bi moralo biti imanentno knjižničnoinformacijski dejavnosti, je poseglo vanjo od zunaj.

Specialni knjižničnoinformacijski sistemi za posamezne stroke in znanstvene discipline so se ponekod razvili do popolnosti. Ko pa so potem raziskovali, kako znanstveniki prihajajo do informacij, so ugotovili, da njihovi informacijski kanali potekajo mimo teh sistemov in sicer v obliki invisible kollege-a, po zasebnih kontaktih ali kako drugače; pogosto pa le v manjši meri prek institucionaliziranih informacijskih ustanov. Ob analizi te situacije se je pojavilo spoznanje, da uporabniki premalo poznajo organizacijo bibliotечnih in informacijskih ustanov in jih zato tudi ne uporabljajo.

Rešitev se je nakazovala v dveh smereh:

- prilagajanje organizacije knjižnic potrebam in željam uporabnikov (npr. prosti pristop),
- izobraževanje uporabnikov.

Bolj kot prva možnost se je uveljavljala potreba po izobraževanju. To je tudi razumljivo, saj vemo, da vsaka večja reorganizacija v knjižnicah zahteva ogromno časa in denarja. Naj organizacija knjižnic, ki se je oblikovala v skladu s filozofijo primarnosti dokumenta in sekundarnosti uporabnika, ostane takšna, kot je, uporabnika pa naučimo, da jo bo znal več in bolj uspešno uporabljati!

Upoštevajoč, da je raziskovanje uporabnikov novejšega datuma in zato v nekem smislu moderno ter privlačno, opozarja G. Wersig² na nevarnosti, ki nujno spremljajo to dejavnost. Ker je to nekaj novega, bi se raziskovanja te vrste lahko kdo lotil ne zaradi tega, da bi spremenil zastarele in preživete navade, ampak preprosto zaradi veselja do novega. Ljudem, ki so zaposleni v knjižničnoinformacijskih službah, pogosto tudi primanjkuje usposobljenosti za sociološka raziskovanja.

SISTEMATIKA RAZISKOVANJA UPORABNIKOV

Bistveni sestavni del potrebne sistematično-teoretične priprave za uspešne analize uporabnikov je sistematiziranje samega področja raziskovanja o uporabnikih. Obetajoč model raziskovanja o uporabnikih je postavil Paisley.

Uporabnika gleda v centru osmih koncentričnih krogov, ki od zunaj navznoter predstavljajo:

- kulturni sistem,
- politični sistem,
- pripadnost družbenemu sloju,
- materialni položaj uporabnika,
- invisible college,
- delovna organizacija,
- delovna skupina,
- osebnost.

Na vse te podsisteme pa vplivajo še trije veliki sistemi:

- pravni sistem,
- gospodarski sistem,
- sistem formalnih informacijskih služb.

G. Bock je predstavil nekoliko spremenjeno varianto Paisleyevega modela, ki temelji na sistemski teoriji T. Parsonsa. Razlikuje tri sistemske nivoje:

- kulturni sistem,
- socialni sistem z naslednjimi podsistemi:
 - politični sistem,
 - ekonomski sistem,
 - pravni sistem,
 - informacijski sistemi,
 - socialni sistem glede na materialno stanje,
 - socializacijski sistemi,
 - osebnostni sistem.

Allen je Paisleyev in Bockov model poenostavil in razlikuje le še šest področij, ki jim uporabnik pripada:

- uporabnik kot obdelovalec informacij,
- uporabnik kot član delovne skupine,
- uporabnik kot posameznik v določeni organizaciji,
- uporabnik kot član strokovne skupnosti («professional society»)

- uporabnik kot član »invisible college-a«
- uporabnik kot del formalnega informacijskega sistema.

Uporabnika prikazuje kot obdelovalca informacij, ki nanj in na njegov odnos do informacij vpliva vrsta socialnih dejavnikov.

Uporabnejši skuša biti Menzelov model, ki mu je izhodišče metodologija in razlikuje:

- študije o uporabnikih,
- študije uporabe,
- študije tokov informacije,
- študije, ki obsegajo več različnih vidikov.

G. Wersig meni, da prav ta mnogovrstnost pristopov k urejanju področja raziskovanja uporabnikov izraža različnost poskusov, da bi se približali problemu »uporabnika« z instrumentarijem empirične sociologije.

Z vidika teorije komunikacije ločimo štiri med seboj različne pristope:

— »teorijo kanala«, ki meni, da je najvažnejši element v strokovni komunikaciji splet komunikacijskih kanalov,

— »teoriji sprejemnika« je glavni element uporabnik kot končna postaja komunikacijskega kanala,

— »teorija virov« vidi glavni temelj znanstvenega komunikacijskega procesa v virih podatkov, ki jih sprejema uporabnik. V nekem smislu je to gledanje nadaljevanje tradicionalne, k dokumentu orientirane filozofije,

— »teorija pošiljalca«, ki ji je glavni element znanstvenih komunikacijskih procesov pošiljalec (emitor) informacij.

Če vzamemo kateregakoli od opisanih modelov, bomo vendar ob konkretni raziskavi v zadregi. Težko jo uvrstimo samo v eno področje, ker posega na dve, tri ali še več področij. Tako bi raziskavo, ki bo v nadaljevanju prikazana, lahko npr. po Menzelovi metodologiji uvrstili med študije o uporabnikih in med študije o uporabi dokumentov oz. bibliotečnega gradiva.

Če izvzamemo Menzelov metodološki model, je vsem drugim skupno to, da uporabnika obravnavajo v kontekstu celotnega kulturno-socialno-ekonomskega sklopa. Takšen način obravnave nam edini omogoča raziskovati uporabnika v celotni danosti realnega

življenja. Prav gotovo pa raziskave postanejo zaradi tega bolj kompleksne in bolj zahtevne.

RAZISKOVANJE O UPORABNIKIH VIŠOKE ŠOLE ZA ORGANIZACIJO DELA V KRANJU

Z raziskavo smo hoteli ugotoviti karakteristike študentov Visoke šole za organizacijo dela v zvezi z bibliotečnim gradivom, ki ga uporabljajo, z načini pridobivanja tega gradiva ter z uporabo knjižnice.

Raziskava naj bi v prvem delu pokazala, ali obstajajo statistično pomembne razlike pri uporabi posameznih vrst bibliotečnega gradiva glede na spol, starost, letnik študija, predizobrazbo, študijsko usmeritev, odločitve o nadaljevanju študija ter glede na višino mesečnih prejemkov.

V drugem delu raziskave so prikazani načini iskanja bibliotečnega gradiva. Ali se študenti sami odločajo za izbor bibliotečnega gradiva, se pretežno naslanjajo na nasvete profesorjev, v kolikšni meri jim pri tem pomagajo delavci knjižnice in kolegi?

V tretjem delu ugotavljam, ali glede izposoje, pogostnosti prihajanja v knjižnico in časa, ki ga prebijejo v knjižnici, obstajajo statistično pomembne razlike med bolj in manj oddaljenimi študenti ter ali so pomembne razlike med študenti, ki so se odločili nadaljevati študij, in med tistimi, ki tega ne nameravajo.

V prispevku so prikazani nekateri rezultati raziskave.

Indikatorje predstavljajo odgovori študentov Visoke šole za organizacijo dela v Kranju, ki sem jih dobil z anketnim vprašalnikom, ugotovitve enoletnega opazovanja študentov pri neposrednem delu z njimi ter podatki iz intervjujev. V anketiranje so bili zajeti redni študenti, vpisani v študijskem letu 1983/84 v 2., in 4. letnik. Populacija obsega 186 študentov. Anketne vprašalnike je vrnilo 143 študentov (76,9 %).

I

STAROST ŠTUDENTOV IN UPORABA DODATNE ŠTUDIJSKE LITERATURE

Statistična obdelava anketnih podatkov prikazuje pomembne razlike pri uporabi dodatne študijske literature glede na starost študentov. Uporaba se s 37 % v starosti do 20 let povzpne na dobrih

52 % v starosti 21 in 22 let. Pri študentih, starih 23 let, pa ponovno pade na 35,7 % in se nato z leti starosti zopet vzpenja. Tako ugotavljamo, da v 25. letu starosti 58,3 % anketiranih študentov uporablja dodatno študijsko literaturo, v starosti nad 25 let pa to literaturo uporablja celo 80,9 % anketiranih. Vzrok za takšno krivuljo uporabe dodatne študijske literature je nedvomno stopenjska organizacija študija na šoli. Ob koncu prve stopnje, ki sovpada s starostjo 21 in 22 let, morajo študenti izdelati diplomsko nalogo, enako seveda tudi ob koncu druge stopnje študija. Verjetno je treba tu iskati vzroke za tako velika nihanja pri uporabi dodatne študijske literature.

Od celotne anketirane populacije uporablja dodatno študijsko literaturo dobra polovica (52,5 %). Zaradi pomanjkanja primerljivih študij na drugih visokih šolah je težko oceniti resnični pomen tega odstotka.

Posredno je stopnja uporabe dodatne študijske literature z ene strani pokazatelj zahtevnosti šole in stopnje zanimanja študentov za določeno strokovno področje, z druge strani pa odraža nivo dostopnosti do ustreznih učbenikov.

Tabela št. 1:

STAROST ŠTUDENTOV (A) IN UPORABA DODATNE
ŠTUDIJSKE LITERATURE (B)

A \ B	DA	%	NE	%	Skupaj
do 20 let	10	37,0	17	63,0	27
21 let	22	52,4	20	47,6	42
22 let	12	52,2	11	47,8	23
23 let	5	35,7	9	64,3	14
24 let	7	58,3	5	41,7	12
25 let in več	17	80,9	4	19,1	21
Skupaj	73	52,5	66	47,5	139

ŠTUDENTI PO LETNIKIH IN UPORABA DODATNE ŠTUDIJSKE
LITERATURE

Ugotovitve statistične obdelave o uporabi dodatne študijske literature ob upoštevanju letnikov študija potrjujejo domneve iz

prejšnjega poglavja. Uporaba dodatne študijske literature je podobna uporabi dodatne študijske literature ob upoštevanju starosti študentov. V drugem letniku uporablja dodatno študijsko literaturo 48,1 % anketirancev, v tretjem letniku je padec te uporabe občuten (samo 36,8 %), v četrtem letniku pa se ta uporaba povzpne celo na 91,7 %. Pojasnila v prejšnjem poglavju moramo dopolniti z informacijo, da diplomska naloga po končanem drugem letniku (prva stopnja študija) ni obvezna za tiste študente, ki nadaljujejo študij na drugi stopnji in tudi ni tako zahtevna kot na drugi stopnji. S tem lahko obrazložimo za skoraj 43 % večjo uporabo dodatne študijske literature na drugi stopnji. Kljub temu pa ne smemo izključiti vpliva starosti na povečano uporabo dodatne študijske literature, vendar s podatki, ki so mi na razpolago, ni možno razmejiti, koliko na to vpliva starost in koliko letniki študija.

Tabela št. 2

STUDENTI PO LETNIKI (A) IN UPORABA DODATNE
STUDIJSKE LITERATURE (B)

A \ B	DA	%	NE	%	Skupaj
II.	37	48,1	40	51,9	77
III.	14	36,8	24	63,2	38
IV.	22	91,7	2	8,3	24
Skupaj	73	52,5	66	47,5	139

PREDIZOBRAZBA IN VRSTA ISKANE LITERATURE

Hotel sem ugotoviti, kakšno literaturo bi si študenti poleg obvezne še želeli izposojati (zaradi osebnega zanimanja). Ti podatki naj bi v povezavi s podatki o predizobrazbi pokazali, v kolikšni meri si želijo študenti s tehnično predizobrazbo dopolniti (kompletirati) svojo izobrazbo z znanji s področja družboslovja in humanističnih znanosti ter obratno, koliko si to isto želijo študenti z družboslovno predizobrazbo.

Iz odgovorov bi posredno lahko domnevali, ali študenti občutijo enostransko izobraženost in si zato želijo izpopolniti izobrazbo v zaokroženo celoto, ki bi verjetno morala biti pogoj za uspešno vključevanje in sodelovanje izobraženca v našem družbenem sistemu, ali pa tega pomanjkanja celovite izobrazbe ne občutijo.

Hi-kvadrat test opozarja na statistično pomembne razlike med študenti po predizobrazbi glede literature, ki si jo poleg obvezne še želijo izposoditi. Iz relativnih frekvenc je razvidno, da razlike nastajajo zaradi tega, ker si vsak želi pretežno literaturo, ki ustreza njegovi predizobrazbi. Družboslovno literaturo si namreč želi izposojati 73,5 % študentov z družboslovno predizobrazbo in samo 26,5 % študentov s tehnično in poklicno predizobrazbo. Še večje so razlike pri humanistični literaturi: to literaturo si želi izposoditi kar 82,6% študentov z družboslovno predizobrazbo in samo 17,4 % študentov s tehnično in poklicno predizobrazbo. Podobno težnjo, a vendar ne s tako velikimi razlikami, opažamo pri iskanju tehnične literature: želi si jo 45,5 % študentov z družboslovno predizobrazbo in 54,5 % s tehnično in poklicno predizobrazbo. Po naravoslovni literaturi sega 66,7 % družboslovcev in 33,3 % tehnikov.

Očitno je torej, da se vsak drži svojega področja. Z vprašanjem v anketi nisem spraševal po dejanski izposoji, ampak po željah glede izposoje določene literature. Mislim, da na podlagi podatkov, dobljenih iz anketnega vprašalnika, večinoma lahko domnevamo, da anketirana populacija ne občuti potrebe po tem, da bi že pridobljeno družboslovno oziroma tehnično predizobrazbo izdatneje dopolnjevala z manjkajočim tehničnim oziroma družboslovnim znanjem.

Ali takšna integralna izobrazba prihodnjim strokovnjakom organizacije dela dejansko ni potrebna, ali pa le v manjši meri, in torej zadostuje pretežno družboslovna ali tehnična izobrazba (odvisno od predizobrazbe)? To bi bil lahko predmet posebne študije.

Tabela št. 3:

PREDIZOBRAZBA (A) IN VRSTA LITERATURE, KI SI JO ŠTUDENTI ŽELIJO IZPOSODITI (B)

A \ B	Družbosl. predizobr.	%	Tehnična predizobr.	%	Skupaj
Družboslovna literatura	25	73,5	9	26,5	34
humanistična literatura	38	82,6	8	17,4	46
tehnična literatura	10	45,5	12	54,5	22
naravoslovna in druga lit.	18	66,7	9	33,3	27
Skupaj	91	70,5	38	29,5	129

NADALJEVANJE ŠTUDIJA IN LASTNA LITERATURA

Z raziskavo sem skušal ugotoviti, ali obstaja povezava med odločitvijo o nadaljevanju študija in številom lastnih učbenikov, strokovnih revij in knjig. Predpostavljal sem, da si nekdo, ki se je odločil nadaljevati študij na II., III. ali IV. stopnji, skuša oskrbeti več lastne literature kot pa tisti, ki tega ne namerava. Predpostavka torej temelji na pričakovanju, da bi tisti, ki nameravajo nadaljevati študij, morali imeti večjo afiniteto do strokovne literature. Statistični podatki tega ne potrjujejo. Razlike glede lastne literature so med tistimi, ki so se odločili nadaljevati študij, in tistimi, ki tega ne nameravajo, tako majhne, da jih imamo lahko za zgolj slučajne. Pri učbenikih in revijah so te razlike skoraj neopazne, vidnejše so le pri lastnih strokovnih knjigah, vendar pa tudi tu niso statistično pomembne.

Pri ugotavljanju vzrokov za to bi morali raziskati motivacije za študij.

Odgovori študentov so prikazani v tabelah št. 4, 5 in 6.

Tabela št. 4: NADALJEVANJE ŠTUDIJA (A) IN LASTNI UČBENIKI (B)

A \ B	Vse	%	Samo nekaj	%	Nič	%	Skupaj
DA	6	7,3	61	74,4	15	18,3	82
NE	4	7,7	38	73,1	10	19,2	52
Skupaj	10	7,5	99	73,9	25	18,7	134

Vse — študenti imajo vse lastne učbenike.

Samo nekaj — študenti imajo samo nekaj lastnih učbenikov.

Nič — študenti nimajo niti enega lastnega učbenika.

Tabela št. 5: NADALJEVANJE ŠTUDIJA (A) IN LASTNE STROKOVNE KNJIGE (B)

A \ B	21	%	11—20	%	1—10	%	0	%	Skupaj
DA	5	7,1	14	20,0	42	60,0	9	12,9	70
NE	5	19,6	5	10,6	32	68,1	5	10,6	47
Skupaj	10	8,5	19	16,2	74	63,2	14	12,1	117

21 in več — študenti imajo 21 ali več lastnih strokovnih knjig. Enako velja tudi v naslednjih stolpcih.

Tabela št. 6: NADALJEVANJE ŠTUDIJA (A) IN LASTNE STROKOVNE REVIJE (B)

A \ B	3 rev.	%	2 rev.	%	1 rev.	%	0 rev.	%	Skupaj
DA	6	7,8	8	10,4	15	19,5	48	62,3	77
DA	4	7,7	6	11,5	12	23,1	30	57,7	52
Skupaj	10	7,7	14	10,9	27	20,9	78	60,5	129

VIŠINA MESEČNIH PREJEMKOV IN IZPOSOJENE KNJIGE IZ KNJIŽNICE

Rezultati raziskave potrjujejo pričakovanja, da si študenti z višjimi mesečnimi prejemki na splošno manj izposojajo iz knjižnice kot študenti z nižjimi mesečnimi prejemki. Prav to pa sproža nov, zanimiv problem. V nadaljevanju bomo namreč ugotovili, da glede lastne literature (strokovne) med enimi in drugimi ni pomembnih razlik.

VIŠINA MESEČNIH PREJEMKOV IN LASTNA STROKOVNA LITERATURA

LASTNI UČBENIKI

Relativne frekvence kažejo večjo razliko le pri primerjavi med študenti z mesečnimi prejemki do 7000 in nad 7000 din v stolpcu »vse« (imajo vse učbenike). Odstotek tistih, ki imajo vse učbenike, je v obeh primerih nizek: 4,4 % pri študentih z mesečnimi prejemki do 7000 din in 13,0 % pri študentih z mesečnimi prejemki nad 7000 din. Odstotek tistih, ki imajo samo »nekaj učbenikov«, pa je celo višji pri študentih z nižjimi mesečnimi prejemki: 81,3 % pri študentih z nižjimi mesečnimi prejemki in 67,4 % pri študentih z višjimi mesečnimi prejemki. Sorazmerno visok je tudi odstotek tistih, ki nimajo nobenega svojega učbenika: v skupini do 7000 din 14,3 %, v skupini z mesečnimi prejemki nad 7000 din pa celo 19,6 %.

V intervjujih so študenti kot glavni razlog za to, da nimajo lastnih učbenikov, navajali možnost izposoje v knjižnici in izposoje med študenti samimi. Glede na padanje življenjskega standarda moramo pričakovati, da tudi v prihodnje količina lastne strokovne

literature ne bo naraščala in da bodo verjetno potrebe po izposoji še večje.

STROKOVNE KNJIGE

Še manjše kot pri učbenikih so razlike med skupino z mesečnimi prejemki do 7000 din in skupino z mesečnimi prejemki nad 7000 din glede lastnih strokovnih knjig. S tem so mišljene knjige, ki jih študenti poleg učbenikov uporabljajo za študij kot dodatno literaturo. Zanimivo je, da ima v razredu »1—10« (študent ima od 1 do 10 svojih strokovnih knjig) skupina z nižjimi mesečnimi prejemki višji odstotek kot skupina z višjimi mesečnimi prejemki (68,8 % in 52,4 %). To samo še potrjuje, da višina mesečnih prejemkov ne vpliva na to, koliko ima kdo lastnih strokovnih knjig. Na vprašanje, zakaj si ne kupujejo več strokovnih knjig, so v intervjujih študenti navajali večinoma naslednje razloge: možnost izposoje iz knjižnice; knjige, ki jih profesorji priporočajo, so razprodane; knjige so predrage.

STROKOVNE REVIEJE

V prejšnjih dveh prikazih navedene ugotovitve veljajo tudi glede tega, koliko imajo študenti lastnih strokovnih revij. Nobene strokovne revije ne dobiva 61,6 % anketirancev, na eno revijo je naročenih 21,1 %, na dve reviji 10,5 % in na tri ali več revij 6,8 % študentov, ki so odgovorili na anketno vprašanje.

Razlike med obema skupinama tudi tu niso signifikantne, čeprav relativne frekvence v razredu »3 revije« (študent ima 3 ali več lastnih strokovnih revij) in v razredu »2 reviji« kažejo, da so študenti z višjimi mesečnimi prejemki tu močneje zastopani; v razredu »1 revija« pa je več tistih z nižjimi mesečnimi prejemki. Razlike niso tako velike, da bi bile ob stopnji pomembnosti 0,05 statistično pomembne.

II

POMOČ PRI ISKANJU LITERATURE

Hotel sem ugotoviti, kolikšen delež pomoči študentom pri iskanju literature imajo profesorji, kolegi, delavci v knjižnici ter drugi in koliko je študentov, ki jim pri tem nihče ne pomaga. Gre za pomoč, ki jo študenti potrebujejo pri zbiranju in izboru litera-

ture za seminarsko ali diplomsko nalogo. V nadaljevanju pa sem ugotavljal pomoč delavcev knjižnice študentom. Ta obsega vsakodnevno pomoč pri izposoji literature ter razne nasvete, kje in kako kaj poiskati v knjižnici.

Podatki, zbrani z anketnim vprašalnikom, naj bi pokazali, ali so razlike glede te pomoči med študenti po letnikih pomembne.

Domnevamo lahko, da ta pomoč z letniki študija upada, ker študenti postajajo vse bolj samostojni. Ob uporabi knjižnice namreč spoznajo njen fond in sistem ureditve, tako da bi bila ta pomoč z višjimi letniki študija vse manj potrebna. Alternativna domneva pa meni, da ni pomembnih razlik glede te pomoči med študenti po letnikih. Študenti v nižjih letnikih potrebujejo manj literature in dosledno tudi manj pomoči, študenti v višjih letnikih pa potrebujejo več literature in, četudi se bolje znajdejo v knjižnici, potrebujejo zaradi večjih potreb enako ali pa še večjo pomoč drugih kot njihovi kolegi v nižjih letnikih.

Iz relativnih frekvenc so razvidne pomembne razlike med letniki. Tudi izračun hi-kvadrat testa presega stopnjo pomembnosti 0,05. Najbolj očitne so razlike v razredu »A« (pomoč profesorjev). Izdelava seminarskih nalog in diplomske naloge nedvomno povzroča večjo potrebo po literaturi, bibliotekarsko znanje in stopnja informacijskega znanja pa ne raste sorazmerno s temi potrebami, zato je nujna večja naslonitev na profesorjevo pomoč.

Tabela št. 7: ŠTUDENTI PO LETNIKIH (1) IN POMOČ PRI IZBORU TER PRI ISKANJU LITERATURE (2)

1 \ 2	A	%	B	%	C	%	D	%	Skupaj
II.	31	32,3	38	39,6	16	16,7	11	11,5	96
III.	24	50,3	13	27,1	11	22,9	0	0	48
IV.	24	52,2	14	30,4	7	15,2	1	2,2	46
Skupaj	79	41,6	65	34,2	34	17,9	12	6,3	190

A — profesor; B — kolegi in drugi; C — delavci v knjižnici; D — nihče.

Z anketnim vprašanjem o tem, koliko delavci knjižnice pomagajo študentom pri iskanju literature, sem hotel ugotoviti, ali obstajajo pomembne razlike glede te pomoči med študenti po letnikih. Anketiranci so imeli štiri možne odgovore: delavci knjižnice jim pomagajo pogosto, včasih, redko, nikdar. 70,7 % študentov je odgo-

vorilo, da jim delavci knjižnice pomagajo pri iskanju literature pogosto, 25 % včasih, 3,4 % redko in 0,9 % nikdar.

Zanimivo je, da je kar 79,2 % študentov IV. letnika izjavilo, da jim delavci knjižnice pogosto pomagajo pri iskanju literature, več kot v III. (62,5 %) in II. letniku (71,6 %). Ponoviti moramo to, kar smo že prej ugotovili, da namreč študenti v IV. letniku rabijo več literature zaradi izdelave diplomske naloge, da pa si v štirih letih verjetno ne pridobijo dovolj ustreznega znanja, da bi si sami znali poiskati potrebno literaturo.

UPORABA ABECEDNO-IMENSKEGA KATALOGA

Raziskava o uporabi abecedno-imenskega kataloga spada v širši okvir ugotavljanja uporabe informacijskih virov. V nadaljevanju je prikazana še analiza uporabe stvarnega kataloga in bibliografij. Abecedno-imenski katalog uporablja pogosto 6,7 %, včasih 13,4 %, redko 12,6 %, ne uporablja pa ga 66,4 % študentov. Uporablja ga torej dobra tretjina (33,6 %) anketiranih študentov. K. W. Neubauer³ navaja, da 89 % uporabnikov bibliotek na nemških visokih šolah uporablja abecedno-imenski katalog. Vendar pa dodaja, da so razlike med posameznimi bibliotekami zelo velike. Tako npr. pogosto uporablja abecedno-imenski katalog v Berlinu 77 % študentov, v Hannovru pa le 47 %. K. W. Neubauer tudi opozarja na pomen, ki ga ima prosti pristop do knjižničnega gradiva. Ta nedvomno zmanjša uporabo katalogov. Ker se v knjižnici VŠOD celoten fond nahaja v prostem pristopu, smemo kot »olajševalno okoliščino« za nizek odstotek uporabnikov abecedno-imenskega kataloga upoštevati tudi to okoliščino. Na podlagi zbranih podatkov ni mogoče določiti, kolikšen delež moremo pripisati temu vzroku in kolikšen drugim, npr. neustreznemu znanju s področja bibliotekarstva in informacijskih znanosti.

Število študentov, ki uporabljajo abecedno-imenski katalog, narašča s številom dokončanih letnikov študija. Medtem ko ga uporablja v II. letniku le 23,5 %, ga v III. letniku uporablja že 42,3 % in v IV. letniku 50,0 % anketiranih študentov. Testiranje razlik med letniki s hi kvadratom kaže statistično pomembne razlike pri stopnji pomembnosti 0,05.

V intervjujih so študenti večinoma navajali, da uporabljajo abecedno-imenski katalog za iskanje literature, ki jim jo profe-

³ Benutzerverhalten an deutschen Hochschulbibliotheken. München, New York, London, Paris: Saur, 1979. — str. 219.

sorji priporočajo kot dodatno, v manjši meri pa tudi za iskanje del, ki so jih zasledili v bibliografskih seznamih literature.

UPORABA STVARNEGA KATALOGA

Od stvarnih katalogov ima knjižnica VŠOD UDK katalog, ki zajema celoten knjižni fond.

Analiza uporabe stvarnega kataloga naj bi pokazala aktualnost tega kataloga s strani uporabnikov — študentov. Majhna uporaba stvarnega kataloga — v našem primeru kataloga, zgrajenega po principih univerzalne decimalne klasifikacije — seveda ne more imeti za posledico razmišljanje o ukinitvi tega informacijskega sredstva, ampak ugotavljanje vzrokov, zakaj se ga študenti ne poslužujejo.

Odstotek tistih, ki uporabljajo stvarni katalog, je približno enak kot pri uporabi abecedno-imenskega kataloga. Uporablja ga 34,5 % anketiranih študentov. V IV. letniku je uporaba enaka kot pri abecedno-imenskem katalogu — 50 %; v III. letniku uporablja UDK katalog 39,1 %, v II. letniku pa 27,0 % anketiranih študentov.

V intervjuju so študenti menili, da je preprosteje in hitreje povprašati za literaturo delavca v knjižnici ali pa si jo poiskati na polici kot pa brskati po katalogih.

Direkten dostop do literature, razporejene po strokah, ki v glavnem ustrezajo predmetniku šole, verjetno zelo zmanjša uporabo katalogov.

UPORABA BIBLIOGRAFIJ

Domnevamo, da večina uporablja bibliografije z namenom, da si poišče literaturo za določeno temo ali za določeno strokovno področje. Če je malo tistih, ki uporabljajo bibliografije, bi lahko sklepali, da je malo teh, ki se strokovno ukvarjajo z določenim področjem. Vendar sklep ni pravilen, kajti bibliografije niso edini informacijski vir. Raziskovalcu lahko potrebne informacije zberejo tudi drugi.

Dejstvo je, da morajo vsi študentje VŠOD izdelovati seminarske naloge in na koncu izdelati tudi diplomsko nalogo. Ker opažamo, da je uporaba bibliografij majhna, sledi iz tega, da si morajo študenti na neke druge načine pridobivati informacije o literaturi. Ti drugi načini ali viri so pomoč profesorjev, kolegov ali delavcev knjižnice. Čim manjša je uporaba bibliografij in katalogov, tem večja je potreba po pomoči profesorjev, delavcev knjižnice in

drugih. Iz odgovorov na to vprašanje je razvidno, da se največ študentov obrača na delavce v knjižnici (76,4%), kar dobra šestina anketiranih študentov pa si poišče literaturo neposredno na knjižnih policah.

III

ODDALJENOST OD KNJIŽNICE IN IZPOSOJA

Logično bi smeli domnevati, da oddaljenost pomembno vpliva na izposajo. Uporabniki, ki so oddaljeni, naj bi si izposojali iz knjižnice več literature.

Relativne frekvence sicer kažejo, da je izposoja pri bolj oddaljenih študentih nižja, vendar ne toliko, da bi to bilo statistično pomembno. Odstotek tistih, ki so si v letnem semestru 1983 izposodili 10 ali več knjig, je v obeh skupinah skoraj enak (do 20 km: 9,5%; nad 20 km 9,3%). Na podlagi opazovanj in intervjujev sem ugotovil, da so bolj oddaljeni študenti prisiljeni racionalneje ravnati s časom kot pa manj oddaljeni. Ko pridejo na predavanje, uredijo hkrati druge študijske zadeve (razne zadeve na referatu za študente, konzultacije s profesorji, izposoja ali učenje v knjižnici). Bolj oddaljeni tudi menijo, da se v knjižnici VŠOD še najbolje znajdejo, na kar po njihovih izjavah zelo vpliva uvajalni seminar ob začetku študija. Nekateri tudi navajajo, da druge knjižnice (npr. splošnoizobraževalne knjižnice) sploh nimajo literature, ki jo potrebujejo, ali pa je le-ta vedno izposojena.

ODDALJENOST OD KNJIŽNICE IN POGOSTOST PRIHAJANJA V KNJIŽNICO

Ugotovili smo že, da oddaljenost od knjižnice ne vpliva bistveno na izposajo. Podobno je tudi s pogostnostjo prihajanja v knjižnico. Tudi tu ni bistvene razlike med tistimi, ki so bolj ali manj oddaljeni od knjižnice.

Vzroke za to razkriva porazdelitev odgovorov na 29. anketno vprašanje. Odgovori na to vprašanje naj bi odkrili vzroke za prihajanje v knjižnico. 64,9% uporabnikov prihaja v knjižnico zaradi izposoje; tistih, ki prihajajo včasih zaradi izposoje, včasih zaradi učenja, je 29% in le 6,1% je uporabnikov, ki prihajajo pretežno zaradi učenja. Ker je torej pogostnost prihajanja v knjižnico pogojena predvsem z izposajo, mnogo manj pa z učenjem v knjižnici, veljajo v tem primeru isti razlogi, ki smo jih že v prejšnjem poglavju navedli v zvezi z izposajo.

Tabela št. 8: ODDALJENOST OD KNJIŽNICE (A) IN IZPOSOJA (B)

A \ B	Več kot 10	%	5—10	%	1—5	%	0	%	Skupaj
Do 20 km	6	9,5	28	44,4	17	27,0	12	19,0	64
Več kot 20 km	7	9,3	25	33,3	18	24,0	25	33,3	75
Skupaj	13	9,4	53	38,4	35	25,4	37	26,8	138

Več kot 10 — več kot 10 knjig izposojenih.

SKLEPNE MISLI

V raziskavi je obdelana uporaba dodatne študijske literature. Ugotovitev, da v povprečju skoraj polovica študentov (47,5 %) ne uporablja dodatne študijske literature, je kljub temu, da tega pri nas trenutno ni mogoče primerjati s kako drugo ustrezno raziskavo, opozorilo, da je treba nekaj storiti, če nočemo, da visokošolski študij postane srednješolsko učenje.

Za pozitivno spremembo takšnega stanja je potrebno usklajeno, načrtno in trajno delo vseh tistih, ki so odgovorni za učinkovitost izobraževalnega sistema. Naloga knjižnice v tem okviru je neprestano spremljanje potreb uporabnikov in zagotovitev kar največje dostopnosti do literature.

Poleg tekočega spremljanja potreb uporabnikov je potrebno uvesti tudi večjo disciplino pri vračanju izposojenih knjig. Polovica uporabnikov jih ne vrača redno; med njimi jih 13,2 % vedno prekorači rok izposoje. Kot razloge za prekoračitev izposoje navajajo naslednje: namerno sem jo zadržal dlje, ker sem jo še potreboval (67,1 %), sem pozabil — literature nisem več potreboval (20 %), sem pozabil — literaturo sem še potreboval (12,9 %).

Drugi sklop vprašanj se nanaša na način iskanja literature. Iz rezultatov analize o pomoči, ki jo pri tem študentom nudijo profesorji, kolegi, delavci v knjižnici in drugi, sledi, da so študenti pri iskanju literature močno odvisni od njihove pomoči. Odgovore na alineo: »nihče« (ne pomaga pri izboru in zbiranju literature) sicer ne smemo enačiti s trditvijo, da se ti uporabniki sami, samostojno oskrbujejo z literaturo. Obstaja namreč tudi možnost, da kaj več kot učbenikov do časa anketiranja še niso potrebovali. V prilog temu govori dejstvo, da je teh, ki jim nihče ne pomaga, največ v II. letniku (11,5 %), v III. nič in v IV. 2,2 %. Vsekakor pa so tisti, ki si sami

priskrbijo potrebno literaturo, zajeti v teh odstotkih. Tudi če ne bi upoštevali omenjenega pomisleka, bi jih bilo zelo malo — v celotnem številu anketiranih uporabnikov le 6,3 %. Vzroke za tako majhen odstotek lahko iščemo v dveh smereh:

— slabo poznavanje informacijskih virov in zaradi tega tudi nenavajenost na uporabo le-teh,

— zanesljiveje, lagodneje in včasih tudi hitreje je, če ti naslove potrebne literature — ali pa kar literaturo — posreduje profesor, delavec v knjižnici, kolegi ali kdo drug.

Medtem ko je druga smer le domneva brez dokazov, pa prvo lahko povežemo z odgovori anketiranih študentov o uporabi abecedno-imenskega kataloga, stvarnega kataloga in bibliografij. Abecedno-imenski katalog uporablja 33,1 % anketiranih študentov, stvarni katalog 34,5 %, bibliografije 30,1 %. Nizka uporaba teh informacijskih virov povzroča večje potrebe po pomoči drugih.

Rešitev lahko nakažemo v smeri obsežnejšega in temeljitejšega uvajanja študentov v uporabo knjižničnoinformacijskih sistemov. V zvezi s tem je treba podpreti načrte o usklajenem izobraževanju uporabnikov. Smemo pričakovati, da bi se z boljšim poznavanjem knjižničnoinformacijskih sistemov povečala uporaba informacijskih virov, kar pa bi pomenilo hkrati razbremenitev za vse tiste, ki morajo sedaj nuditi pomoč študentom.

Nekoliko nepričakovana je ugotovitev, da oddaljenost od knjižnice ne vpliva pomembno na izposajo. Študenti v večini primerov ne prihajajo v knjižnico zaradi študija ali učenja, ampak le zaradi izposoje. Na vprašanje, zakaj prihajate v knjižnico, je 64,9 % anketiranih študentov odgovorilo, da prihajajo v knjižnico zaradi izposoje, 29,0 % jih prihaja včasih zaradi izposoje, včasih zaradi učenja in le 6,1 % jih prihaja zaradi učenja. Na temelju teh podatkov smemo sklepati, da študenti v precejšnji meri prihajajo v knjižnico le zaradi izposoje. Ker pa tako manj kot bolj oddaljeni potrebujejo približno enako količino literature za opravljanje izpitov in za druge učne obveznosti, tudi ni bistvene razlike med prvimi in drugimi glede pogostnosti uporabe knjižnice.

Glede na to, da bolj oddaljeni študenti prihajajo v knjižnico ne zaradi študija (saj imajo v večini primerov doma dobre delovne pogoje), ampak le zaradi izposoje, za kar pa porabijo tudi precej časa, bi bilo pametno načrtovati tesnejšo povezavo s splošnoizobraževalnimi knjižnicami v krajih njihovega bivanja ter potrebno število izvodov za študij obvezne literature posredovati tem knjižnicam.

Za uporabnike knjižnice bi morali najti takšne izobraževalne oblike, ki bi bile usmerjene v pridobivanje znanj, s katerimi bi študenti uspeli čim boljše izkoriščati velike količine pogosto »mrtvega kapitala«, ki je lepo in pregledno uskladiščeno v knjižnicah.

BIBLIOGRAFSKI SEZNAM LITERATURE

1. Benutzerverhalten an deutschen Hochschulbibliotheken: Ergebnisse einer mit Unterstützung der Deutschen Forschungsgemeinschaft durchgeführten vergleichende Untersuchung. / mit Beitrag. von Günter Boock... Hrsg. von Karl Wilhelm Neubauer unter red. Mitarb. von Heinrich Meister. — München, New York, London, Paris: Saur, 1979.

2. Corsten S.: Hochschulbibliothek und regionale Aufgaben. // V: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 1973, Sonderheft 16, str. 225—233.

3. Filo B.: Informacijsko delo v knjižnicah glede na analizo informacij, informacijskih virov in uporabnikov. // V: Knjižnica, 20 (1976), 1—4, str. 16—35.

4. Filo B.: Problemi informacij družbenih ved v knjižnicah in NATIS v Sloveniji. Poročilo o raziskavi. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 1978.

5. Die Hochschulbibliothek. Beiträge und Berichte. Hrsg. von Klaus-Dieter Lehmann und Hildegard Hüttermann. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1978.

6. Kranz I.: Literaturversorgung der Studenten an den Hochschulen der DDR. // V: Zentralblatt für Bibliothekswesen, 91 (1977), 7, Teil II., str. 113—123.

7. Schild J.: Aufgaben der Hochschulbibliotheken bei der Erziehung und Ausbildung der Studenten. // V: Zentralblatt für Bibliothekswesen, 91 (1977), 5, str. 209—215.

8. Schwuchow W.: Benutzeranalyse als Grundlage für die Organisation von Informations- und Dokumentationseinrichtungen. // V: Nachrichten für Dokumentation, 22 (1971), 6, str. 237—240.

9. Wersig G.: Zur Systematik der Benutzerforschung. // V: Nachrichten für Dokumentation, 24 (1973), 1, str. 10—14.

10. Windt Th.: Benutzer und Informationseinrichtungen. Ansätze zu einer theoretischen und methodologischen Fundierung der Benutzerforschung. Dissertation. Kassel, 1979.

11. Zur Benutzerforschung in Bibliotheken. Die Situation in der Bundesrepublik Deutschland. Hrsg. G. Bock, F. Heidtmann, K. W. Neubauer, G. Schoch. München-Pullach, Berlin: Verlag Dokumentation, 1972.